

Traditsioonilise kujundkõne nüüdisaegsest uurimisest

Phraseologie und Parömiologie. Sarja toimetajad Wolfgang Eismann, Peter Grzybek, Wolfgang Mieder. Schneider Verlag Hohengehren. 1999–tänaeni.

Uurimustesari “Phraseologie und Parömiologie” (koduleht <http://www.phraseologie.net/>) on välja kasvanud varasemast teaduslike publikatsioonide seeriast “Studien zur Phraseologie und Parömiologie” (1994–1998). Viimane sai omakorda alguse töörühma *Westfälische Arbeitskreis Phraseologie-Parömiologie* igaaastastest kooskäimistest 1990. aastate alguses.

2014. aastal ilmus viieteistkümmne ilmumisaasta järel juba sarja kolmekümmes raamat. Alates 1999. aastast on sarja väljaannetena ilmunud erinevate töörühmade seminaride

kogumikud, Euroopa fraseologiauurijate ühingu Europhras korraliste konverentside ja muude fraseoloogiakonverentside kogumikud, monograafiad, sh doktoritööd. Sarja toimetajad on seadnud eemärgiks olla avatud uutele teoreetilistele kontseptsioonidele, nii diakroonilistele kui ka sünkroonilistele uurimustele, samuti praktilise ja pedagoogilise suunitlusega kontrastiivsetele (st eri keeli ja kultuure võrdlevatele) töödele. Ühiseks nimetajaks on fraseoloogia ja parömioloogia kui keeleliste universaalidega tegelevad distsipliinid. Tähelepanuväärne on sarja väljaandjate soov näha lugejatena teadlasi erinevatelt aladelt. Seega ei ole tegemist üksnes kitsale valdkonnale suunatud publikatsioonisarjaga.

Sarja esimene kogumik *Wörter in Bildern. Bildern in Wörtern* (toimetajad Rupprecht S. Baur, Christoph Chlosta, Elisabeth Piirainen) sisaldab artikleid uurijatelt, kes osalesid omal ajal Saksamaa Vestfaali liidumaa eri uurimisasutustes fraseoloogia-parömioloogia töörühma seminarides. Sama töörühma kokkusaamiste ja arutelude viljana oli sündinud ka sarja juba mainitud eelkäija. Töörühma enda loomise idee kasvas välja ühisest huvist Vestfaali liidumaa murde- ja nimeuurimise komisjoni vanasõnaarhiivi vastu (*Die Kommission für Mundart- und Namenforschung Westfalens*). Siiski seati juba päris alguses eesmärgiks kajastada uurimistööd, mis ei piirdu üksnes ühe kindla keele- ja kultuuriruumiga. Sama töörühm jätkas aktiivset tegutsemist, avaldades järgnevatel aastatel veel kolm kogumikku. Tagasi vaadates võib sedastada, et just tookord pandi alus süsteemsetele fraseoloogia- ja parömioloogia-uuringutele, ning sarja esimesest raamatust (samuti mitmest järgnevastki) on saanud nii parömioloogia kui ka fraseoloogia arengusse suure panuse andnud teaduskogumikud. Siinkohal tuleb märkida, et sari on ilmunud algusest peale koostöös ühinguga Europhras, olles sel moel otseselt seotud fraseologiauurimise vallas toimivate arengutega, kuna just see ühing korraldab 2000. aastast regulaarseid fraseoloogiakonverentse.

Sarja teine ja kolmas osa kandsid üldpealkirja *Phraseologie der westmünsterländischen Mundart*. Koostaja ja toimetaja, tunnustatud fraseoloog Elisabeth Piirainen seadis eesmärgiks analüüsida ühe alamsaksa murde fraseoloogiat. Märkimisväärselt oli see, juba hääbumisohus keele kujundkeele-alane uurimus, alles esimene töö selles

vallas. Uurimustöö osutus sedavõrd mahukaks, et selle tulemusena valmis ka vanema fraseoloogia ehk kõnekäändude leksikon, mis fikseerib mitte ainult ühe murde sõnavara ja grammatika, vaid ka kombestiku, usundi ja kultuuriilmingud. Kaheosaline ja tõeliselt suuremahuline (ühtekokku 800 lehekülge) uurimus võiks olla innustuseks kõigile fraseoloogidele, kes huvituvad ka väiksema kasutajaskonnaga keelte või murrete uurimisest. Neljanda raamatuna ilmus kogu sarja ühe peatoimetaja prof. Peter Grzybeki tõlgituna ja toimetatuna saksa keeles (tegelikult juba teist korda) vanasõnauurimise üks olulisimaid töid – Grigori Permjakovi vanasõnade grammatika (*Die Grammatik der sprichwörtlichen Weisheit*). Väljaanne sisaldab ka põhjalikku tõlkija- ja toimetaja kommentaari ning kujutab endast kahtlemata tänuväärset tööd ühe olulisema parömioloogilise tüviteksti vahendamisel. Lisaks antakse raamatus Permjakovi analüüsist lähtuvalt saksa tuntumate vanasõnade loogilis-semiootiline liigitus (Grzybek ja Chlosta).

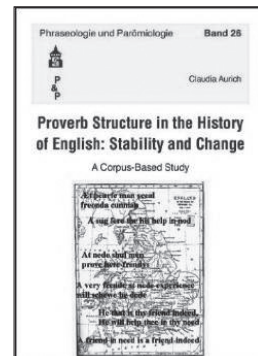
Kõik järgmised kogumikud on vaheldumisi käsitletud kord vanasõnu, kord fraseologisme. Kui vanasõnade kohta on ilmunud viis monograafiat (Günter Nahberger, Jing-Ru Lee, John M. Jeep, Wolfgang Mieder, Claudia Aurich), bibliograafia (Wolfgang Miederi ja Janet Sobieski koostööna) ja üks artiklikogumik (Põhja-Ameerika vanasõnauuringutest, toimetaja Wolfgang Mieder), siis fraseoloogia on olnud peaaesjalikult artiklikogumike teemaks, seda nii eelmainitud Vestfaali tööriühma seminaride kui Europhrasi jt fraseoloogiakonverentside ettekannete kogumikud. Siiski on aasta-aastalt üha enam ilmunud ka fraseoloogia-alaseid monograafiaid-dissertatsioone. Neis on käsitletud fraseologisme peaaesjalikult nende kasutamiskoha alusel, näiteks ajakirjanduses ja reklaamides (Petra Balmsliemke, Nicole Bass, Stefaniya Ptashnik) ja kirjanduses (Ulrike Preusser, Urška Valenčič Arh), aga ka tõlkelisest aspektist, st kontrastiivse uurimustöö raames (Lina Chen, Britta Juska-Bacher).

Kuna nii esimeste kogumike kui ka monograafiate autoriteks on olnud saksa uurijad või germanistid ning väljaanded suuresti saksakeelsed, on paraku tõsiasi seegi, et kahtlemata laiemat huvi pakkuda võivad uurimused ei ole kuigi tuntud muukeelses, peaaesjalikult ingliskeelses teadusruumis. Seetõttu on viimastel aastatel suunaks võetud avaldada sarjas nii saksa- kui ka ingliskeelseid kogumikke. Soovist jõuda laiema lugejaskonnani annab märku viimaste aastate konverentsikogumikesse lisandunud prantsuse ja hispaania keel. Sellised arengud annavad tunnistust tähelepanuväärsest mitmekeelsusest ja avatusest peaaesjalikult ainult ühele keelele panustavas teadusmaailmas.

Kaht sarjas viimasena ilmunud doktoritööd – üks vanasõnade, teine fraseoloogia alalt – käsitlet ka lähemalt.

Claudia Aurich. *Proverb Structure in the History of English: Stability and Change. A Corpus-Based Study*. Phraseologie und Parömiologie 26. Toimetajad Wolfgang Eismann, Peter Grzybek, Wolfgang Mieder. Schneider Verlag Hohengehren: Baltmannsweiler. 2012. 314 lk.

Saksa uurija Claudia Aurichi (Westfälische Wilhelms-Universität, Münster) doktoritööd võib üldistavalt pidada ajaloolise keeleteaduse alaseks uurimuseks. Selles käsitletakse ühe keele parömilise keeleainesega toimunud arenguid sajandite jooksul.

Keskseid küsimusi on Aurichi töös kolm: miks paljud vanasõnad püsivad kasutuses aastasadu, mis on sellise püsivuse tagamaad ning kuidas kajastuvad vanasõnades keelelised muutused.

Sissejuhatavas peatükis “Proverbs in the History of English” annab uurija ülevaate vanasõnatraditsioonist kui tarkuse kirjandusest, kirjalikkuse ja suulisuse vahekorra, kasutuskontekstidest, vanasõnade finitsioonidest, vanasõna seostest teiste žanritega, vanasõnalistest konstruktsioonidest, metafoorsest ja otsesest tähendusest, värsistamisest, mudelitest ja vormelitest, prosoodiast ja pikkusest.

Keskaegsed allikad, nn tarkuse kirjandus, on tulvil vanasõnu, iseasi, nagu märgib Aurich, mida tolleaegsed inglise keele kõnelejad ise pidasid vanasõnadeks ehk tarkuse sõnadeks. Varasem inglise vanasõnade kollektsoon pärineb 11. sajandist ja sisaldab 46 vanasõnalist teksti Durhami katedraali käsikirjast, kus nad esinevad sobitatuna ladinakeelsete hümnide ja laulude vahele. Keskajast pärinevad ladinakeelsete vanasõnade tõlkimise katsed, ühe näitena toob Aurich koolidele mõeldud väljaande *Disticha Catonis*. Vanasõnade populaarsus inglise keeles ei kahanenud kuni vara-uusajani. Tõlgete hulk aina kasvas. Sellest annavad tunnistust kolmteist käsikirja 15. sajandi keskpaigast, mis kujutavad endast 11. sajandi araabia vanasõnade kollektsoonide tõlkeid prantsuse keelest. Siit ka uurija poolt tuvastatud prantsuse keele suurem mõju varasemale inglise keelele võrreldes teiste keeltega. 16. sajandi teisest poolest pärinevad siiski juba ka mitmed omakeelsed allikad, nagu näiteks inglise draamakirjaniku John Heywoodi koostatud inglise vanasõnade ja epigrammide kogumik. Lisaks sellistele kogudele leidis vanasõnu ka vanainglise kirjanduses, iseäranis draamateostes (ülekaalukalt Shakespeare'il). Kirjalikkust ja suulisust vaagides toonitab autor, et viis, kuidas vanasõnu edastati, jättis kahtlemata jälje nende struktuurile ning see mõju on olnud ulatuslik ja kompleksne. Aurich nendib, et ühelt poolt just tänu kirjasõnas fikseerimisele jäid ellu nii mitmedki võõrastena tunduvad vanasõnad, mis muidu oleksid ehk käibest kadunud. Niisuguste vanasõnade kohta kasutab uurija mõistet *dictionary proverbs*, pidades sõnaraamatuid vanasõnade/ütluste teiseseks repertuaariks.

Aurich nendib, et vanasõnadega toimunud muutuste korral on keerulisim määratleda nende muutuste aega. Sõnaraamatutes esinev määratlus “iganenud” on enamasti eksitav, tegelikus suhtluses võis mingi vanasõna ringelda veel pikka aega. Ka ei sisalda sõnaraamatud kõiki variante sagedasematest vanasõnadest, olgu siis kogemata või sihilikult, sest koostajad on jätnud kõrvale mõne hilisema kirjalikes allikates fikseeritud modifitseeritud või muidu ebaselge vanasõnavariandi. Aurich keskendub vanasõnadele, mis on jäänud ringlusse, olles nn evolutsiooniliste muutuste objektiks. Uurija mõönab, et korpusel põhineva kvantitatiivse analüüsi tulemused ei ole siiski representatiivsed. Esiteks sellepärast, et igasugune korpus on limiteeritud, teiseks konkreetse korpuse olemuse tõttu, sest see sisaldab ka poetilisi tekste. Autor ei pea kuigi oluliseks vanasõna täpse päritolu määratlemist, sest laialt levinud vanasõnad lihtsalt sobitati mingi ajajärgu tüüpilisse inglise keelde, hoolimata allikast, millest nad pärinesid. Keskaegsed ja uusaegsed vanasõnad ringlesid tollases Euroopas sõltumata rahvuslikest (niivõrd kui võrd saab rahvuslikkusest rääkida tollases kontekstis) või keelelistest piiridest. Aurich oletab, et vanasõna kodunes keskkonnas, kuhu ta sobitus tänu sarnastele kommeteale või elukogemusele, mida temaga väljendati. Keskaegse Inglismaa vanasõnatraditsioon oli tugevalt seotud Euroopa vanasõnatraditsiooniga. Peaasjalikult sai seesugune disseminatsioon teoks kirikuõpetajate vahendusel.

Uurimuse teine peatükk “Towards a Diachronic Structural Paremiology” koosneb kahest teineteist täiendavast poolest. Esmalt arutleb Aurich vanasõnatraditsiooni üle, tutvustab vanasõna definitsiooni ja analüüsib varasemate väljaannete toel tüüpilisi jooni, mis iseloomustavad ühelt poolt kaasaegseid vanasõnu ja teisalt ingliskeelseid vanasõnu läbi aegade. Ta vaatab, mis tüüpi struktuursed muutused esinevad inglise vanasõnade puhul ja mis neid muutusi põhjustab. Samuti käsitleb Aurich seda, millist rolli mängivad kultuurilis-spetsiifilised aspektid vanasõnatraditsioonis ning mis asjaoludel osa vanasõnu kasutuses püsivad ja osa kaovad. Peatüki teises pooles tutvustab autor lühidalt vanasõnade ajaloolise korpuse kvantitatiivse analüüsi tulemusi.

Töö põhiosa, kvalitatiivse analüüsi “Case Studies: Qualitative Analysis of Proverb Change” keskmes on kirjeldus erinevate muutuste vastastikustest mõjutustest konkreetsete vanasõnade näitel. Peaesmärgiks seadis autor analüüsida vanasõnade struktuuriliste muutuste süsteemset olemust ühelt poolt, teisalt aga ka arhailiste struktuuride säilimist. Aurich nendib, et väga vanade tekstide korral on nende struktuuri uurida hõlpsam kui tähendust ja kasutussituatsiooni. Uuriija vaatab ka kultuuriliste kontaktide ja tõlgete mõju inglise keelele, st vanasõnade laenamist ja laensõnu vanasõnades, sh ladina, vanapõhjaja ja prantsuse keele mõjusid.

Kvalitatiivse uurimusega püüdis uurija saavutada suuremat selgust inglise vanasõnade muutumise mehhanismide osas, mida autor iseloomustab kui vastandlikke: ühelt poolt “kestmine muutumise kaudu” ja teisalt “iganemine muutumise kaudu”. C. Aurichi sõnul soovis ta teha algust diakroonilise struktuurilise parömioloogiaga keskaegse ja vara-uusaegse inglise keele vanasõnade süsteemse analüüsi põhjal. Seejuures tahtis ta näidata, et tegelikult sobivad selleks väga vähesed meetodid. Erinevate uuringute tulemusi kasutati antud töös, et selgitada välja kitsendused, mida vältida vahenditena ajaloolise paröomilise korpuse lingvistilises analüüsis edaspidi. Tähelepanuväärselt ei ole Aurichi töö fookus mitte kultuurilistel ja ühiskondlikel mõjudel vanasõnadele kui keelistele üksustele (nn mikrotekstidele), vaid vanasõnade muutumisel eelkõige ühe konkreetse keele muutumise tõttu. Nagu autor välja toob, on need muutused süsteemsed, ning nende aluseks on hierarhiliselt organiseeritud põhimõtted.

Parömiograafias ehk vanasõnade tekstoloogias on kahtlemata kõige keerukam ära tunda vanasõnu väga vanades allikates või täpsemalt, otsustada, milliseid tekste lugeda vanasõnalisteks. C. Aurich toetub inglise keele vanasõnade osas suuresti kahele mahukamaimale allikale selles vallas: P. J. Whiting'i toimetatud *Proverbs, Sentences, and Proverbial Phrases from English Writings Mainly before 1500* (1968) ja *Oxford Dictionary of English Proverbs* (1970; uuustrükk 1990). Uurimuses esitatud näitetekste võrreldakse eri kogude lõikes, sh põigetega tänapäeva inglise keelde. Aurichi analüüsi aluseks koondatud erinevate korpuste kogum sisaldab 350 vanasõna ja nende hilisemat varianti – ühtekokku 472 vanasõnalist teksti. Esiteks võtab autor vaatluse alla keskaegsed ja vara-uusaegsed inglise (õieti anglosaksi) vanasõnade kollektsioonid, jälgides erinevat tüüpi muutusi: tarvitusest kadumine või grammatilised, leksikaalsed ja stilistilised modifikatsioonid. Teiseks vaadeldakse teatud vanasõnade variatiivsust erinevates allikates, pidades silmas spetsiifilisi muutusi grammatikas, leksikas, keelelis-kultuurilistes kontaktides ja stiilis. Töö viimases peatükis on autor võtnud eesmärgiks esitada vanasõnade struktuurimuutuste hierarhiline mudel. Ühtlasi võtab ta kokku ja hindab kõiki muutujaid, mis on olulised vanasõnade kandumises läbi aegade.

Erinevate kogude analüüsimisel kõrvutab C. Aurich mingi eelneva ajastu tekste hilisematest perioodidest pärinevatega, et demonstreerida vanasõnade nn iganemist ja seada ühtlasi kahtluse alla levinud väide keskaegsete inglise vanasõnade stabiilsusest võrreldes modernsetega. Aurich otsib oma hüpoteesile toetust, analüüsid vanasõnadega toimunud muutusi nii stilistilisest, grammatilisest kui ka leksikaalsest aspektist. Ilmneb, et keele erinevaid arenguastmeid arvestades leiavad teatud tüüpi muutused aset sagedamini. Teisalt on need muutused püsivad eri ajastutel üpris samades piirides, st stabiilsena. Muutustest on sagedasemad stiililised muutused, järgnevad leksikaalsed muutused ja kolmandana muutused grammatikas. Aurich tõdeb, et sellised tulemused pole üllatavad, sest vanasõnad tuginevad leksikaalsele tuumale, mis kannab tähendust, stilistilised vahendid seevastu aitavad öeldavat mülli kinnistada ja hõlbustavad kasutamist. Nagu autor ilmekalt tõestab, on paljudel juhtudel kõigi teiste muutuste aluseks stiililised modifikatsioonid.

C. Aurich rõhutab, et vanasõnalised mudelid ei ole fikseeritud ja lõplikud – vanu mudeleid võidakse asendada uute ja produktiivsematega. Suurima muutusena inglise vanasõnatraditsioonis läbi aegade toob Aurich välja vanasõnade lühenemise ja vormellikkuse süvenemise, mis on kulgenud käsikäes. Stiililisi muutusi analüüsid juhib Aurich tähelepanu muutustele keeles, mis lähtuvad erinevustest kirjalikkuse ja suulisuse vahel: esimest iseloomustab pigem töötlemine, teist ökonomia. Keskaegsed vanasõnad on pikemad ja detailirikamad, kuna nende kohta on olemas üksnes kirjanuduslikud allikad. Vanasõnade stilistiliste vahendite eelistust mõjutab konteksti kõrval oluliselt ka kasutussagedus. Kasutussagedus mõjutab ka vanasõna pikkust – vähene kasutamine loob tingimused arhailiste elementide säilimiseks, sage kasutamine seevastu annab tulemuseks nn kompenseerivad muutused, st modifikatsioonid. Seejuures eelistati Aurichi tõlgenduse kohaselt suulises igapäevasuhtluses just lühendamist, mitte muid stilistilisi võtteid, nagu alliteratsioon ja riim.

Claudia Aurichi uurimus on kaalukas panus mitte pelgalt inglise keele leksikoloogiasse ja parömioloogiasse, vaid vanasõnauuringutesse üldiselt. Liialt sageli kohtab vanasõna-alastes töödes kulunud käibetõdedeks muutunud seisukohti, millel puudub igasugune empiiriline taust. Kõnealune töö annab oma muljetavaldava põhjalikkusega andmed, mis võimaldavad ka kõigi teiste keelte vanasõnalise ainese puhul vaagida ja ehk ka ümber hinnata seni üldkehtivaks peetut ning (mis ehk kõige tähtsam) näha paljukorratud vanasõnade universaalsuse kõrval ka midagi muud.

Urška Valenčič Arh. "Ein Prinz auf der Erbse". *Phraseologie und Übersetzung. Am Beispiel der Kinder- und Jugendliteratur von Christine Nöstlinger im Deutschen und Slowenischen.* Phraseologie und Parömiologie 30. Toimetajad Wolfgang Eismann, Peter Grzybek, Wolfgang Mieder. Schneider Verlag GmbH. 2014. 317 lk.

Ljubljana ülikooli (Sloveenia) filosoofiateaduskonna saksa keele lektori Urška Valenčič Arhi uurimus esindab kontrastiivset lingvistikat/fraseoloogiat. Sissejuhatavates teoreetilistes peatükkides annab uurija põhjaliku ülevaate fraseoloogiast kui

distsipliinist ja olulisimatest märksõnadest ning kesksetest uurimissuundadest, aga ka fraseoloogia-uurimisest Sloveenias minevikus ja tänapäeval.

Uurimustöö alusmaterjaliks on tunnustatud Austria laste- ja noortekirjaniku Christine Nöstlingeri tööde põhjal koostatud korpus: 34 saksa- ja sloveenikeelset teost, st 17 originaali tõlked viimase 20 aasta jooksul. Autor on saksakeelse kultuuriruumi tuntuim laste- ja noortekirjanik, seda kinnitavad ka Hans Christian Anderseni medal (1984), Astrid Lindgreni mälestusauhind (2003).

Idioome kui motiveerimata sisuga väljendeid tavatsetakse pidada tõlkekvaliteedi proovikiviks. Oma analüüsi jaoks tuvastas Valenčič Arh tervelt 1042 saksakeelset fraseologismi, mida ta analüüsib kontrastiivselt – saksa keel *vs* sloveeni keel. Töö sisuks on fraseoloogia roll kirjanduslikus tekstis, täpsemalt fraseologismide kasutuse võrdlus tõlketeoreetilisest aspektist. Lähtekohaks soome fraseoloogi Ulrike Richter-Vapaatalo mudel, mis on välja töötatud just fraseoloogia analüüsiks lastekirjanduses (2007). Valenčič Arhi uurimus on kontekstuaalne ja korpusekeskne analüüs, mis võtab arvesse eelkõige tekstiloome potentsi.

Töö koosneb kolmest osast: lähtekeele analüüs erinevate fraseologismitüüpide põhjal, sihtkeele analüüs, tõlke hindamine lähte- ja sihtkeele võrdluses. Esimeses osas eritletakse esmalt erinevaid fraseologismide tüüpe, iseloomustades neid sealjuures tekstiseostes. Sealsamas tuuakse ka näiteid igast tüübist, milleks on fraseoloogilised tervikud, fraseoloogilised ühendid, fraseoloogilised võrdlused, kinegrammid (ehk žestidel põhinevad väljendid), paarisvormelid, kommunikatiivsed vormelid, lentsõnad, vanasõnad, käibetõed. Kõiki neid eri tüüpe analüüsitakse kitsamas keelelises kontekstis, tuues vajadusel ära ka laiem kontekst. Teises osas käsitletakse fraseologismide sobitamist kirjanduslikku teksti ehk tekstuaalse koherentsuse tugevdamist, milleks on fraseologismide kuhjamine lühikestes tekstilõikudes, fraseologismide kordamine pikemates tekstilõikudes, parafraasid, modifikatsioonid, fraseologismi nn semantiline võõritamine konteksti kaudu ehk mängimine fraseologismi otsese ja ülekantud tähendusega, fraseologismide jaotumine tekstis ehk fraseologismid jutustaja-/autori-tasandil ja fraseologismide kasutamine kujundkõnes.

Valenčič Arhi töö kaalukaimaks osaks võib pidada selle kolmandat osa, milles autor käsitleb lähemalt Nöstlingeri-korpuse fraseologisme hinnangulisest aspektist. Selle 55leheküljelise peatüki analüüsi osadeks on teoste sisu kirjeldus, fraseologismide esinemuse väljatoomine raamatute lõikes nii lähte- kui sihtkeele põhjal, fraseologismide tüübid ja tõlkekatsed, tekstuaalselt sobitatud fraseologismid lähte- ja sihtkeele tekstis, fraseologismide jagunemine jutustaja- ja tegelaskõne tasandil vastavalt lähte- ja sihtkeeles. Valenčič Arhi väitel kasutab analüüsiv kirjanik fraseologisme ohtralt, demonstreerides sealjuures ka keelelist loomingulisust. Uuriija toob põhjaliku analüüsi tulemusena välja, et analüüsitava autori teostes esinevad kõik kujundlike üksuste eri tüübid, ent suurima rühma moodustavad fraseoloogilised ühendid ehk kombinatsioonid (33,5%), järgnevad kinegrammid (18%), fraseoloogilised võrdlused (14%) ja kommunikatiivsed vormelid (13%). Kõige vähem esineb vanasõnu ja lentsõnu (vastavalt 1,5% ja 1%). Kui vaagida kujundlike üksuste kasutamist, on Nöstlingeril ülekaalus tekstuaalselt sobitatud fraseologismid – 1042st tervelt 907 ehk 87%; see seik osutab uuriija arvates kirjaniku väga heale fraseoloogiatundmisele. Kasutatavaim sobitamismõte on kirjanikul kuhjamine (50%), järgnevad parafraaseerimine, modifitseerimine, kordamine ja viimasena võõri-

tamine konteksti kaudu. Tõlgetes seevastu domineerib kordus, millele järgneb napilt parafraseerimine. Tõlkemeetoditest on esikohal asendamine, laiendamine ja tõlgendamine (74% ehk 2/3), neutraliseerimist ehk mittekujuandliku sõnaga asendamist või ümberütlemist vaba sõnaühendiga kasutakse 25% juhtudest ja üksnes napil 1% juhtudest jäetakse fraseologism üldse tõlkest välja. Huvitava seigana tooksin välja, et võimalikult täpsete ekvivalentidena on tõlkes püütud edasi anda käibetõdesid ja vanasõnu, samuti kinegramme ja kommunikatiivseid vormeleid. Kõige vähem ekvivalente on Valenčič Arh tuvastanud tõlgetes aga fraseoloogilistele tervikutele, lentsõnadele, paarisvormelitele, sealjuures viimastest ligi pooled on hoopis neutraliseeritud või välja jäetud.

Uurimistöö tulemustest torkas silma seegi, et kujundlike üksuste modifitseerimist ehk nagu sõnastab uurija “juhuslikku muutmist” (eristamaks neid sel moel variantidest), esines kirjanikul kõigest 10% juhtudest. Eelkõige oli sellistel juhtudel tegemist leksikaalse asendusega. Modifikatsioonidest rääkides lähtub Valenčič Arh Sloveenia tuntud fraseoloogi Erika Kržišniku eritlusest, mille kohaselt leidub sõltuvalt nende kasutusest kaht tüüpi modifikatsioone: innovaatiline kasutus ja mitteinnovaatiline kasutus. Esimesed on need juhud, kus modifikatsioonil on tekstis ilmselge mängulise keelelise uuenduse funktsioon, teisel juhul esindab modifikatsioon mittefunktsionaalset muutmist, mis viib kas uue variandini kontseptuaalse metafoori raames või on tõlgendatav keeleliselt vale kasutusjuhuna ja funktsioonilt ebasobivana, kuna rikub koguni keelelist normi. (Seda tüüpi modifikatsiooni esindab näiteks ka raamatu pealkirjas kasutatud *Ein Prinz auf der Erbse* (Prints hernel), mis sloveeni keelde otsetõlgituna mõjub uurija väitel võõrapärase ja mitte normikohasena, kuna sloveeni traditsioonis kõlab see tuntud saksakeelse muinasjutu motiiv (printsess herneteral) pisut teistsugusena.)

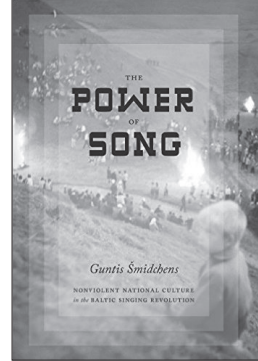
Esiletõstmist väärrib Valenčič Arhi töös fraseologismide kasutamise eristus kõne tasandil. Ilmnes, et kõige rohkem kasutatakse fraseologisme tegelaskõnes (67%), kusjuures enamasti otseses kõnes, mitte monoloogis. Seejuures on ülekaalus kinegrammid, millele järgnevad fraseoloogilised kombinatsioonid ja fraseoloogilised võrdlused. Nii need kui ka eelmainitud tulemused on sellised, millest tõuseb tulu ka teiste keelte fraseoloogia uurijatele. Töö ühe olulisima järeldusena tooksin välja vajaduse vaadata üle tõlkimatus kui fraseologismidele loomuomaseks peetav kriteerium. Seda enam, et tegemist on millegagi, millel põhineb ka eri tüüpi fraseologismide liigitus.

Valenčič Arhi uurimusest leidub huvipakkuvat nii nendele, kes huvituvad eelkõige kujundlike väljendite tõlkimise aspektist ehk teise keelde ja kultuuri vahendamisest (seda just ilukirjanduslike teoste puhul) kui ka fraseoloogiateooriast huvitatuile.

Anneli Baran

Vägivallatus armastab vabadust

Guntis Šmidchens. *The Power of Song. Nonviolent National Culture in the Baltic Singing Revolution.* New Directions in Scandinavian Studies. Seattle and London: University of Washington Press. Copenhagen: Museum Tusulanum Press. 2013. 416 lk.

Guntis Šmidchensi põhjalik monograafia käsitleb muusikat kui osa vägivallatust vastupanust, analüüsesid Balti riikide laulvat revolutsiooni 1980. aastate lõpul. Ebatavaline oli esiteks väikeriikide suutlikkus eralduda impeeriumist; ning teiseks vabadusliikumise kulgemine vägivallata muusikasündmuste reana, nagu laulupeod, folkloorifestivalid, aga ka laulva inimtüüriina seisimine sõjaväe vastas. Kuigi lahenduseni ei jõutud ainult laulude, vaid ka poliitilise asjaajamise ja soodsa ajaloolise hetke tõttu, annab see õnneliku lõpuga tõestisündinud lugu inimkonnale olulise kogemuse.

Sotsiaalsete teemade käsitlemine on seotud ideoloogiaga, mis omakorda sõltub inimeste rühmakuuluvusest ja vaatenurgast. Seattle'is Washingtoni Ülikoolis töötavat Guntis Šmidchensit on mõjutanud nii rahvusvaheline teadustraditsioon kui ka läti etniline päritolu. Erinevalt varasematest laulva revolutsiooni käsitlemistest (nt Ruutsoo 2002a, 2002b; Rinne 2008) keskendub Šmidchens just muusikaga seotud küsimuste teaduslikule uurimisele: miks hakati võitlust Balti riikide iseseisvumise eest nimetama laulvaks revolutsiooniks, mida lauldi, missugust rolli mängis laulmine poliitilises edus (lk 5), kas ja kuidas on võimalik ühendada vägivallatuse printsiipe võitluses rahvusliku iseseisvuse eest (lk 6) ning kuidas lauluvõim päriselt toimis.

Teos kuulub viimasel kümnendil koostatud uurimuste hulka, milles vaadeldakse muusika rolli rahva ajaloos, nt *The Music of European Nationalism. Cultural Identity and Modern History* (Bohlman 2004), *Laulava vallankumous* (Kurkela & Rantanen 2008), *The Intersection of Ethnic Nationalism and People Power Tactics in The Baltic States, 1987–91* (Beissinger 2009), *History in Mighty Sounds: Musical Constructions of German National Identity, 1848–1914* (Eichner 2012), *Laulun mahti ja sivistynyt kansalainen* (Rantanen 2013). Suhteliselt lähedastel teemadel ja isegi sarnaste pealkirjadega uurimuste koostamine võib ollagi mõnevõrra ajendatud laulvast revolutsioonist.

Autori vaatenurk esindab rahvusluse diskursuses rahvust ja selle kultuuri väärtustavat suunda ning näitab väikerahva vabadusliikumise demokraatlikku iseloomu olukorras, kus emakeelne kultuur ja looduslik elukeskkond on ohus. Teine suund, mis tuleb esile näiteks Philip Bohlmani uurimuses *The Music of European Nationalism* (2004), peab rahvuslust ohuallikaks, mistõttu langeb halba varju ka rahvuslikule muusikale. Kahe teose vahelise mõttesideme loovad ka Šmidchensi tõlgendused mitmetele Bohlmani käsitletud nähtustele, nagu Herderi pärand, rahvushümnid, folklooriesituste seos rahvusriigiga jm.

Guntis Šmidchens asetab oma uurimuse teoreetilise ja ajaloolise lähtepunkti folklooristika ühe peamise rajaja, eri rahvuskultuuride väärtustaja Johann Gottfried Herderi tegevusaega (ptk 2), mille tähtsündmuseks oli rahvalaulukogu *Volkslieder nebst untermischten andern Stücken* (1778–79) ilmumine, enam tuntud muudetud kordustrukti

pealkirja all *Stimmen der Völker in Liedern* (1807). Autor nimetab Herderit ja tema rahvalaulukogu oma eeskujuks, sest “Herder oli üks esimesi, kes kasutas tänapäevani au sees peetavaid etnograafilisi meetodeid, püüdes dokumenteerida ja tõlgendada inimeste “seestpoolt” tajutud kogemusi nende endi sõnade kaudu” (lk 25) ning teadlase enda eesmärk on “interpreteerida laulude tähendusi nii, nagu Balti rahvad ise neid võisid laulmise ajal kujutleda, või järgides Anthony David Smithi, siseneda osavõtjate sisemaailma” (lk 4, Smith 2009). Sellisena kuulub uurimus suuresti etnomusikoloogia valda, mille metoodikale vastavalt analüüsitakse muusikat selle ajaloolises kontekstis, toetudes usaldusväärsele uurimismaterjalile, arvestades seespool olijate vaatepunkti ning jälgides muusika ja ühiskonna suhteid.

Šmidchens võtab eeskujuna ka Herderi tegevuse teisest aspektist – tõlkida, kommenteerida ja avaldada rahvalaule nii, et nende mõju jõuaks loojatest lugejateni: “Laulud mõjutavad inimesi, kes neid laulavad. [...] Niisugune on ka siinse raamatu eesmärk” (lk 25). Herderi toomine oma teosesse *alter egona* on kummardus saksa filosoofile, sest kuigi tolle kirjutised ei olnud teadustööd, püüab Šmidchens samamoodi esile tõsta eri rahvaste üldnimlikku osa, väärtustada eri kultuuride säilitamist ja arendamist, emakeelt ning pigem rahu ja armastuses elamist kui sõdimist.

Herderist lähtuvad ideed tekitavad mõningat vastuolu – kui autori eesmärk on laulutekstide kaudu inimesi mõjutada, ei ole kirjutis puhtteaduslik ega anna edasi üksnes seespool olijate vaatepunkti, vaid annab ka subjektiivselt edasi autori ideid.

Eitamata Herderi mõju ajaloole, on tema osakaalu balti rahvaste vägivallatuse ja laulmise kujundamisel näidatud siiski ebaproportsionaalselt suurena, nt: “Balti laulva revolutsiooni juured ulatuvad rohkem kui kahe sajandi taha, rahvalaulude avastamiseni Herderi poolt”; “Kui Herder avastas ja ülistas kohalikku rahvaluulet, siia ta istutas ka vastupidavad vägivallatuse seemned Balti rahvaste kujunemise põllule” (lk 308). Joon Herderi folkloorihuvist Balti rahvaste vägivallatu ühislaulu kujunemiseni on veidi katkendlik nii ajaloos kui ka Guntis Šmidchensi tekstis, sest Herderit vaimustanud vanemad rahvalaulud hääbusid rahvusliku ärkamise ajal ning laulva revolutsiooni ühe kandetala, koorilaulutraditsiooni aluseks sai teistsugune, saksa päritolu mitmehälne laul. Rahvalaulu osa Läti ja Leedu laulva revolutsiooni juures oli suurem kui Eestis, sest nendel rahvastel ei ole nii suurt lõhet vanema rahvalaulu ja uuema laulukultuuri vahel. Eesti arhailine regilaul sobis Nõukogude ajal oma salapärase murdetekstidega varjatud mõtteviisi kandjaks, kuid nagu Šmidchens isegi tunnistas, ei pääsenud see laulva revolutsiooni sündmustes mõjule. Sellesama vastuolu Eesti muusikaajaloo tõlgendamisel on välja toonud ka Rein Veidemann: kuigi oleks ilus kujutleda, nagu oleks laulev revolutsioon välja kasvanud eesti rahvalaulude põhjalt, ei mänginud vanem rahvalaul revolutsioonisündmustes erilist rolli (Veidemann 2008).

Kõrvutades omavahel nii Herderi, Šmidchensi kui ka Bohlmani teoseid, saab paremini nähtavaks autori subjektiivne roll uurimismaterjali tõlgendamisel. Šmidchens on suurepäraselt näidanud Herderi laulukogu esmatrüki (1778–1779), kordustrüki (1807) ja nende koostamislugude põhjal, kuidas autor laulude valiku, teose kompositsiooni ja kommentaaride kaudu avaldab omaenda ideid. Herder nägi rahvalaule “uue universaalse humanismi valguses kui inimliku armastuse fundamentaalset väljendust” (lk 28) ja nende väljaandmise eesmärgiks võiski olla Herderi sõnastatud soov, et “inimesed saavad üksteisega sõbraks ja ükski rahvas maa peal ei terita enam mõõku” (lk 45). Herderi isiklikud eluseigad, nagu armastuslugu ja hoidumine sõjaväeteenistusest, mõjutasid

laulude temaatilist jaotust ja kommentaare esimeses trükis (lk 26). Laulude teise trüki aga koostasid tema naine ja toimetaja, kes erinevalt Herderi soovist järjestada laulud sisu põhjal, liigitasid need rahvaste kaupa. Et raamatusse ei jõudnud ka Herderi kavandatud kokkuvõte “Inimkonna universaalne hääl. Moraalsed laulud. Laulud (Gesänge) rahvale”, siis tema rahvasteülene idee ei tõusnud seal esile (lk 45).

Tavaliselt aga loetigi teist trükki, sest esimene muutus rariteetseks, ning “sellal kui Herder oligi kavandanud inimkonna üht universaalset häält (*eine Stimme*), väljendatuna eri rahvaste lauludes, siis [teise trüki] väljaandjad koostasid paljude häälte (*Stimmen*) raamatu” (lk 46). Eeltoodud arutluses näen jällegi kaudset dialoogi Bohlmaniga, kelle sõnul Herder pühendas kaks raamatut “sellele, et näidata laulude potentsiaali rahvuslike erisuste väljendamisel” (Bohlman 2004: 42).¹ Seega ei näinud järeлмаaailm hästi Herderi enda ideid.

Seespoolse vaatepunkti arvestamisele vastab teose ülesehitus, kus avapeatükis (ptk 1) kõnelevad balti rahvaste esindajad ning seejärel käsitletakse rahvuslike identiteetide arenemist koos rahvalaulude väärtustamise ja isamaalise koorilaulu kujunemisega (ptk 2–3), sõjakamaid ajaloo-sündmusi (ptk 4), opositsiooni püsimumist nõukogude ajal (ptk 5) ja mitmete muusikasuundade koondumist laulva revolutsiooni sündmustes (ptk 6–8).

Lugupidamist autori vastu äratav Balti rahvaste suurepärane tundmine, mis võimaldab neid kujutada ühise kultuuriruumi osana. Šmidchens suudab selgitada ka mõningaid, teistsuguse kultuuritaustaga inimestele raskemini mõistetavaid asjaolusid. Kõigepealt näitab ta Baltikumi rahvuslike protsesside kulgemist etnilise vähemusrühma identiteedi tugevdamiselt ja enesemääramisõiguse taotlemiselt rahvuseks saamisele, mis tähendas võimalust iseseisvaks arenguks, mitte aga agressiooni teiste rahvaste vastu; tsiteerides Beissingeri: “vägivallatus ja kirglik etniline identiteet ei tarvitse olla ühendamatud” (lk 319).

Samuti nõuab kohalike olude tundmist autori oskus valgustada läbi nõukogudeaegset kahekihilist kultuuri, mis kajastab vastuolu nõukogulikku identiteeti kujundava massikultuuri ning rahvuslike eripärade säilitamise vahel. Nõukogude kultuuris eksisteeris ametlik, rahvuslikkust näiliselt toetav, kuid tegelikult nivelleeriv pool, ning rahva meelsusele vastav varjatud “tõene” pool. See erinevus ilmnes ka folklooriesituses, (mida intuitsivselt võiks ju pidada ühemõtteliselt rahvuslikuks tegevuseks): ühelt poolt stiliseeritud lavaesitus sotsialistliku sisuga täidetud rahvuslikus vormis; teiselt poolt n-ö autentne, mineviku pärandit reprodutseeriv “tõene” esitus. Rahvuskultuuri muutmist riiklikuks ja selle käigus regionaalse eripära nivelleerimist on üksikasjalikult käsitlenud Bohlman, kuid siiski ei ole ta otseselt lahus hoidnud riikliku kultuuripoliitika nähtusi, nagu Ungari riiklik sõjaväeline folklooriansambel, elavast rahvakultuurist (Bohlman 2004: 98).

Inimestel, kes ei ole kokku puutunud sõnavabaduse puudumisega, on raske ära tunda subtiilset vahet ideoloogiaga kooskõlas oleva tegeliku entusiasmi, selle kuuleka või naiivse jäljendamise ja mõnitava “liialdatud entusiasmi” vahel. Näite olukorrast, kus lauljate liialdamine poliitilise korrektsusega muutis teksti tähendust ja andis neile vaimse võidu, on Šmidchens toonud Läti laulupeo avakontserdilt 1895. aastal. Seal pidi kõnelema venestamise esindaja, õigeusu kiriku metropoliit, kuid koorilauljad kordasid publiku tungival nõudmisel seni Vene hümmi, kuni metropoliit lahkus, sõna saamata (lk 101).

Autorit on mõjutanud Haveli essee “Power of the powerless” (1978), mille eeskujul ta laulmises ilmnevaid tegelikke tundeid nimetab “elamiseks tões” (*living within the truth*) – teose *The Power of Song* nimetus ja kaheksa peatüki pealkirjadest neli sisaldavad allusioone Haveli väljenditele.

Seespoolse vaatepunkti arvestamisele viitab Šmidchens teoses ka Baltikumi väikerahvaste keeltele vastava termini *nationalism* ‘rahvuslus’ kasutus (vt ka Ojamaa & Labi 2007). Ingliskeelne *nationalism* (< *nation* ‘rahvus’, ‘rahvas’; ka ‘riik’) võib kätkeada hinnangut, mida näitavad selgemini samatüvelised adjektiivid *national* (neutraalne või positiivne), *nationalist(ic)* (negatiivne). Vastavast eestikeelsest omatüvest “rahvus” on võimalik tuletada ainult otsese hinnanguta sõnad “rahvuslus” ja “rahvuslik”, sama kehtib läti- ja leedukeelse tüve *tauta* kohta. Seetõttu on eesti keelde otsitud ka negatiivse tähendusega tõlkevasteid, nt “marurahvuslus”, “natsionalism”.

Ahti Mänd (1995) on pööranud tähelepanu sellele, et sõna *nationalism* tähendus sõltub ka poliitilisest kontekstist: rahvuslus üldiselt taotleb rahvusliku kokkukuuluvuse säilitamist, kuid suurriigid ja nende enamusrahvused, kellele poliitiline sõltumatus on iseenesestmõistetav, võivad käsitada oma vähemusrahvuste natsionalismi kui ohtu riigi terviklikkusele (vt ka Madisson & Maddisoo 1935–1936). Eestlased on väikerahvas, seetõttu puudus sõnal “rahvuslus” algselt negatiivne tähendusvarjund, mis on hiljem keelde toodud suurriiklikult positsioonilt, rahvusluse pigem positiivse, identiteedi säilitamisele suunatud sõnumi diskrediteerimiseks (Mänd 1995).

Ingliskeelses traditsioonis, nagu see esineb Bohlmani raamatus, kasutatakse nii mõisteid *national* kui *nationalist*, mille erinevus jääb kohati ebaselgeks; samuti tähistab mõiste *nation* nii etnost, rahvust kui riiki (Ojamaa & Labi 2007). Selliste kattumiste kaudu langeb mõiste *nationalist(ic)* vari osalt ka oma eripära säilitada püüdvatele rahvuslikele/etnilistele kultuuridele. Šmidchens aga kasutab oma autoritekstis alati neutraalse tähendusega sõna *national*; mõiste *nationalist* tuleb tal ette vaid paar korda, tõlkimaks Nõukogude Liidu poolt rahvuskultuuride esindajatele kleebitud halvustavaid silte (lk 292).

Mitmekihilises, hoolikalt komponeeritud teoses on Šmidchensi käsitlust mõjutanud romantiline dualistlik ühiskonnakäsitus, näiteks Herderilt pärinev sõjakate ja rahu-meelsete rahvaste eristus (4. ptk kannab pealkirja “Sõjakate rahvaste laulud”). Nähtused kalduvad autori arutluskäikudes vastandpooltele, nagu vägivaldne – vägivallatu, võim – vaim, nõukogulik – rahvuslik, kollektiivne – individuaalne jne, millega kaudselt liituvad ka halb ja hea. Selles kaheks-jaotuses esineb vastandite sõlmi, näiliselt ühendamatut ühendusi, nagu *power of the powerless* (vt Havel 1978) või *laulev revolutsioon* ise. Samuti sisaldab vastandust näiliselt neutraalne alapealkiri “Kolm vägivallatut rahvuskultuuri”, arvestades “hästituntud probleemi, kas on võimalik ühendada vägivallatut võitlust rahvusliku liikumisega” (lk 6). Oksüümorone sisaldavad pealkirjad osutavad teose lootusrikkale ideele, et võimalik on ühendada näiliselt ühendamatut, näiteks vägivallatust ja võimsust.

Kuigi Šmidchens püüab eelkõige näidata laulmise ja massiliikumise positiivseid aspekte, ei saa ta eitada, et muusika on olnud ka vähem humaansete süsteemide osa ja võitlusviis, nt üldtuntud žanr on sõjaväemuusika. “Sõjakate rahvaste laulud” (4. ptk) on pühendatud militaarsetele tegevustele ja lauludele, kuid autor ei pea neid domineerivaks ja paigutab need – loodetavasti õigusega – möödanikku: “Rohkem kui sajandi jooksul olid sõjalaulud imbutunud rahvuskultuuri – sama sügavalt, kui eelmistes peatükkides

käsitletud rahulikud laulud. Sõda on olnud oluline etnilise identiteedi kujunemises [---]” (lk 108). Peatükk haakub aga ideelise põhiliiniga nõrgalt ning raamatu lugemise järel tundub, et siinsed rahvad on liikunud lauldes võidult võidule.

Teoses on ülevaid näiteid vaimu võitudest võimu üle, kuid vähem on juttu sellest, et muusika võib osutada nõrgaks ilusate ideaalide eest seismisel, ning et ajaloos inimmasse muusikaga suunatud ka teistsuguste, vähem väärtuslikuna paistvate eesmärkide nimel tegutsema. Tagasihoidlikult on jäetud kõrvale nii vägivaldsemad kui ka vähem võidukad perioodid Baltikumi lähiajaloos, nagu võit Vabadussõjas (1918–20) ning vägivaldse kaotus Nõukogude Liidule 1940. aastal. Seetõttu jääb justkui õhku rippuma küsimus, mis puhkudel laulu võim toimib.

Mitmed käsitletavad nähtused ei ole siiski kaheks liigitatavad, näiteks ei saa rahvaid jagada sõdivateks ja armastavateks, kellest esimestel on palju sõjalaule ja teistel palju armastuslaule: ühel ja samal rahval võib olla rohkesti mõlemaid. Samuti ilmneb muudes kultuurinähtustes kahe vastandpoole ühendamine, nt Põhjamaades muistses usundis oli Freya nii armastuse kui ka sõja jumalanna.

Samuti ei saa öelda, et nõukogulik identiteet oli eelkõige kollektiivne ja isiksust allasuruv, aga rahvuslik identiteet individuaalne ja isiksusele vabadust pakkuv – laulva revolutsiooni toimumise eelduseks oli tugev kollektiivne rahvuslik identiteet. Selles osas ei veena raamatus kujutatud nõukogudeaegse muusikaõpetuse kirjeldus negatiivse näitena isiksuste allasurumisest – täpse kooslaulu nõudmine, nii et sõnad oleksid arusaadavad ja kellegi hääl esile tõuseks, ongi koorilauluõpetus (lk 324).

Laulva revolutsiooni analüütilise kirjelduse kaudu uuritakse, kuidas muusika tegelikult mõju avaldas. Eri muusikaliigid kandsid opositsioonilisi ideid läbi okupatsiooniaja ja said osaks revolutsioonisündmustest, need omakorda mõjutasid muusika tekkimist. Koorilaul sobis massiliikumise vajadustega, sest paljud lauljad oskasid ühist isamaalist repertuaari. *Rock*-muusika oli võimenduse tõttu kaugemale kuulda ja sai kiiresti sündmustele reageerida. Lihtsad ühislaulud ühendasid rahvast ja said vastavalt olukorrale uusi tähendusi; folkloori kaudu oli võimalik end identifitseerida varasemate inim põlvvedega ning laulda omavahel väikestes rühmades.

Ilmneb, et vastupanu ei toimunud ainult lauluga ja vaid ka inimhulga jõuga, mis moodustas füüsilise ja moraalse tõkke. Moraalne tõke tuleneb sellest, et üldise inimliku eetika kohaselt ei tungita relvitu, rahulikult käituvat rahvahulga kallale. Laul väljendab võitluse sõnumit mõlemale poolele, annab tegevusele jõudu sisendava mõtestatuse ja veenab vastast, et ei ole oodata kerget võitu.

Samuti aitas laul inimestel saavutada vastastikust toetust ja vastutuse tunnetust: “Vägivaldatus revolutsioonid toetuvad distsiplineeritud ühinenud inimmassidele. Need sõltuvad igapäevsest osavõtust ja oma hääle tähtsuse teadvustamisest paljude teiste seas.” (lk 206).

Autor arutleb, mis teeb vahet laulude kasutamisel vägivaldse ja vägivaldatus võitluse osana. Vägivaldatus üks tunnuseid peitus laulutekstides: need ei keskendunud mitte vastaste hävitamisele, vaid oma identiteedi koondamisele, kõneldes keelest ja isamaast (lk 251). Siiski ta tunnistab, et see tunnus ei piiritle vägivaldatus laulmist piisavalt, sest repertuaaris oli ka sõjaka sisuga laule vaprase ergutamiseks. Samuti nimetab autor, et kuigi liikumise liidrid manitsesid rahu säilitama, oldi valmis võitluseks (lk 315). Seega oli piir vägivaldatus ja vägivald vahel habras – ning teose raami moodustavad pealkirjad “Kolm vägivaldatus rahvuskultuuri” ja “Vägivaldatus rahvuslik laulutraditsioon” jäävad

osalt rahvusliku müüdi tasemele. Šmidchens arendab edasi Balti rahvuslikke müüte, lisades tuntud ütlusele “eestlased/lätlased/leedukad on laulurahvas” ka vägivallatuse (3. ptk on “Kolm laulurahvast ja nende laulud”). Siiski ei ole vägivallatu võitlus muusikaga ainuomane balti rahvastele, näiteks on muusika ja tantsuga püüdnud survele vastu panna ka indiaanlased (Brown 1975). Laulurahva nimetust, seostatuna rahumeelse rahvusliku liikumisega on tundnud ka sakslased ja soomlased. Sisulisi paralleele siinse teosega on Barbara Eichneri uurimuses muusika osast saksa rahvuse kujunemises, kus leidub ka laulu võimule viitava iseloomuliku nimega peatükk ““German song our weapon”. The Male Choir Movement as a Forum for Political Communication”. Eichner kirjutab, et Saksamaal seostati kodanikuühiskonna kujunemist laulmisega, toetudes mõneti religioossele ideele, et laul muudab inimese paremaks: “Läbi 19. sajandi oli meeskooriliikumise üks peamisi katalüsaatoreid usk kunsti, eriti aga muusika parandavasse ja harivasse jõudu” (Eichner 2012: 182). Meeskoorilaul oli 19. sajandi keskel rahumeelne, saksa eripärase arenguteega seostuv liikumine, mille järgi rahvuslus pidi jääma sõbralikuks ja liberaalseks; ühiskondlike sündmuste korraldamist laulu ühendava jõu abil nimetati *Gefühlspolitik* (Eichner 2012: 190, 192).

Balti rahvaste laulu võimsuse ideed ulatuvad samuti 19. sajandisse; selle kinnituseks tsiteerib Šmidchens Läti luuletajat Auseklist, kes pärast 1873. aastal nähtud kooride lauluvõistlust “Laulusõjad” kirjutab: “See rahvus, kelle rinnas voolavad ja kõmisevad surematu lauluvaimu lained, purustavate merelainete sugulased, elab kuldse õnnes. See rahvus ei määri terasest mõõku ega odasid inimeste hinnalise verega. Rahu on tema ülev uhke lipp; laulude mõõk see, mis võidab oda” (lk 99, 100). Vägivallatuse kui positiivse tunnuse väärtustamine on ideeliste arengute seisukohalt tähenduslik, sest 19. sajandil oli sõjakus rahvusliku uhkuse tavaliseks osaks ja vähemalt eestlaste kohta öeldi kahetsevalt, et sel väikesel rahval pole suurt, s.t sõjakat ajalugu.

Rääkides rahva suutlikkusest lauluga vastu panna, luuakse kujund erilisest vaimujõust, sest tugeva vastase võitmine muusikaga seostub üleloomulikuga – seda võimet on omistatud jumalatele ja ebatavalistele inimestele, nagu Orpheus või Väinämöinen.

Ajalugu otseselt ei kinnita neid müüte, näiteks esimene teade eestlaste muusikast pärineb aastast 1172, röövretkelt taanlaste juurde, kus nad enne lahingut väljendasid “bakhantide kombel laulu ja tantsuga rõõmu, sellal kui taanlased veetsid vaikides kurba ööd” (Saxo Grammaticus, vt Laugaste 1963). Vihje, nagu Herder oleks oluliselt mõjutanud vägivallatu identiteedi kujunemist, on siiski tõestamata: “Sõltumata sellest, kas eestlased, lätlased ja leedulased olid või ei olnud vägivallatud rahvad enne Herderit, see, mida ta kirjutab neist, jättis jälje edaspidistele rahvusliku vaimu tõlgendustele ja tulevastele rahvuslikele missioonidele” (lk 46). Rahvuslikus müüdis ilmneb emotsionaalne tõde. Sinna valdkonda jääb Šmidchensi loodud mulje, nagu oleksid vägivallatus ja laulmine omased eelkõige Baltikumi rahvuskultuuridele.

Šmidchens ehitab kildhaaval kokku nopitud ajaloolise tõe põhjale vägivallatute rahvaste ja nende omase muusikalise toimimisviisi filosoofia, mis hoolimata kohatisest idealismist muudab lugemise eetilisel auditavaks. Raamatut kannab tegelikkuse ja sotsiaalse utopia piirile jääv lootus muuta maailma laulu kaudu teostuva vaimujõu abil, mille üheks ilmnemiseks ongi teos ise.

Üheks uurimisobjektiks on ajaloosündmustega läbi põimunud laulud: avaldatud on balti rahvaste endi valitud 112 rahvusliku identiteedi diskursuse “võtmeteksti”

(lk 4). Julgen kinnitada valiku ja tõlgenduse pädevust Eesti osas. *Volksliederi* (Herder 1778–1779) põhjal avaldatud, mitmekordselt tõlgitud laulumaterjal oleks aga vajanud tekstikriitilist lähenemist ja avaldaja vaatepunkti selgust refereeritud Herderi kommentaaride osas. Toetudes allikmaterjalidele (Meyer 1896) olen leidnud laulude mõistmist eksitanud tõlkevigu. Kahest Herderi kogus avaldatud eesti rahvalaulust on kirjutanud Ülo Tedre krüptilise pealkirja tõttu raskesti leitavas artiklis “Eesti rahvalauludest K. Marxi albumis” (Tedre 1961); sealt näiteks selgub, et üks neist on liivi päritolu.

Avaldatud eesti rahvalaulud esindasid arhailist kultuuri ega väljendanud otseselt Herderile olulisi kategooriaid (või nende puudumist) armastust ja sõjakust. “Venna sõjaloo” sobivus eestlase rahuarmastuse näitena on küsitav (vt nt Penttinen 1947; Tedre 1974: 233; Oinas 1994); pulmalaulud ja orjuslaul (lähtuvalt eestikeelsest alustekstist) ei väljenda aga otseselt armastuse puudumist pärisorjuse tõttu või rasket elu abikaasa orjana, nagu viitavad Herderi ja Šmidchensi kommentaarid (lk 36–40). G. Šmidchens tunnustab, et Herderi tõlgendus aitab laule mõista vastavalt tema vaadetele: “Herder soovis laule, mis näitlikustaksid suulise luule väge. Uued eesti ja läti laulud tegid seda, ja eriti siis, kui Herder lisas retoorilisi kommentaare sotsiaalse õigluse kohta” (lk 37). Pealegi, kui vaadelda sõjakust kui vägivaldsete lahenduste otsimist, oli eestlaste vaenlaseks kohalik võõramaine ülikond ning sõjalaulude asemel lauldi rõhujate vastaseid laule. Eestlaste rahumeelsus ei tarvitsenud olla nende loomupärane omadus ega Herderi saavutus, vaid pärisorjusest tingitud vaikiva vastupanu paratamatus.

Guntis Šmidchens on oma uurimuses esile tõstnud ajaloo ilu, mõnikord valides täiuslikuma pildi saamiseks sobivamaid seiku. Faktirohkes töös on kõrvutatud huvitavaid allikaid, tekst on põnev, tundeline ja tervikliku kompositsiooniga. Ideeline ehitus lauluvoimsatest väikerahvastest on habras, selle liitejooned on nähtavad, kuid ma ei tahaks kriitikaga kahjustada seda kaunist konstruktsiooni, mis esitab ajalugu lootusrikkast vaatevinklist. Sageli ongi teadustöö aluseks idee, mida püütakse tõestada – ja isegi kui selle tulemusel uuritakse teatud nähtusest paremini läbi üks külg, on see tähelepanuväärne tulemus. Guntis Šmidchens käsitleb oma teoses erakordseid ajaloosündmusi ning püstitab sellega laulvale revolutsioonile väärrika kirjaliku monumenti.

Taive Särg

Kommentaar

¹ Bohlman viitab lisaks ekslikult teostele *Volkslieder* ja *Stimmen der Völker in Liedern* ühe ja sama aastanumbri 1778–1779, kuid tegelikult ilmus teine neist aastal 1807 (Bohlman 2004: 42, 381).

Kirjandus

Beissinger, Mark 2009. The Intersection of Ethnic Nationalism and People Power Tactics in The Baltic States, 1987–91. Roberts, Adam & Ash, Timothy Garton (toim). *Civil Resistance and Power Politics: the Experiment of Non-Violent Action from Gandhi to the Present*. New York: Oxford University Press, lk 236–246.

Bohlman, Philip 2004. *The Music of European Nationalism. Cultural Identity and Modern History*. World Music Series. Santa Barbara, California & Denver, Colorado & Oxford, England: ABC-CLIO Ltd.

Brown, Dee 1975. *Mata mu süda Wounded Knees: indiaanlaste ajaloost Ameerika Läänes*. Tallinn: Eesti Raamat.

Eichner, Barbara 2012. *History in Mighty Sounds: Musical Constructions of German National Identity, 1848–1914*. Music in Society and Culture 1. Woodbridge: The Boydell Press.

Havel, Václav 1978. Power of the powerless (http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=clanky&val=72_aj_clanky.html&typ=HTML – 25. juuni 2015).

Herder, Johann Gottfried 1778–1779 [1975]. *Volkslieder nebst untermischten andern Stücken* (<http://www.zeno.org/Literatur/M/Herder,+Johann+Gottfried/Liedsammlung/Volkslieder> – 25. juuni 2015).

Herder, Johann Gottfried 1807. *Stimmen der Völker in Liedern*. Halle: Otto Hendel (<https://archive.org/details/stimmendervlke00herduoft> – 25. juuni 2015).

Kurkela, Vesa & Rantanen, Saijaleena 2008. Laulava vallankumous. Haapala, Pertti & Löytty, Olli & Melkas, Kukku & Tikka, Marko (toim). *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Helsinki: Teos, lk 177–194.

M[adisson], J. & M[addisoo], E[ugen] 1935–1936. Rahvus. Kleis, Richard (peatoim). *Eesti Entsüklopeedia*. Tartu: Loodus, lk 1382.

Meyer, Leo 1896. Acht Estnisches Volkslieder aus Herders Nachlass und dreizehn aus Wielands Teutschem Merkur (1787) nebst mehreren alten Hochzeitsgedichten in estnischer Sprache. *Verhandlungen der Geleherten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat*. Sechzehnten Band.

Mänd, Ahti 1995. 1938. a. põhiseadusele tuginev Eesti Valitsus ehk Nõmme valitsus (http://www.nommevalitsus.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1306&Itemid=133&lang=et – veebilehekülj lõpetas eksistentsi internetis juunis 2015).

Oinas, Felix 1994. *Surematu Kalevipoeg*. Tallinn: “Keele ja Kirjanduse” raamatusari, nr 1.

Ojamaa, Triinu & Labi, Kanni 2007. Natsioon, natsionalism ja muusika: Eesti näide. *Akadeemia* 11, lk 2343–2370.

Penttinen, Yrjö 1947. *Sotasanomat. Inkeriläinen kansanruno ja sen kansainvälistä taustaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rantanen, Saijaleena 2013. *Laulun mahti ja sivistynyt kansalainen. Musiikki ja kansanvalistus Etelä-Pohjanmaalla 1860-luvulta suurlakkoon. The power of song and the cultured citizen. Music and popular education in Southern Ostrobothnia from the 1860s to the Russian revolution in 1905*. Studia Musica 52. Helsinki: Taideyliopiston Sibelius-Akatemia (<http://ethesis.siba.fi/files/nbnfife201301111088.pdf> – 25. juuni 2015).

Rinne, Harri 2008. *Laulev revolutsioon: Eesti rokipõlvkonna ime*. Tallinn: Varrak.

Ruutsoo, Rein 2002a. Võimu vaimust ja vaimu võimust. *Riigikogu Toimetised* 5 (<http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=11752&o> – 25. juuni 2015).

Ruutsoo, Rein 2002b. *Civil society and nation building in Estonia and the Baltic States: impact of traditions on mobilization and transition 1986–2000 – historical and sociological study*. Rovaniemi: University of Lapland, Lapin Yliopisto.

Saxo Grammaticus 1172 [1963]. [Laul julgustab võitlejaid.] Eduard Laugaste. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 15–16.

Smith, D. Anthony 2009. *Ethno-Symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*. Florence, KY: Routledge (<https://smerdaleos.files.wordpress.com/2014/08/187370296-anthony-d-smith-ethno-symbolism-and.pdf> – 25. juuni 2015).

Tedre, Ülo 1961. Eesti rahvalauludest K. Marxi albumis. *Keel ja Kirjandus* 9, lk 517–528.

Tedre, Ülo (toim) 1974. *Eesti rahvalaulud IV*. Tallinn: Eesti Raamat.

Veidemann, Rein 2008. Laulev revolutsioon. *Postimees*, 7. juuni (<http://arvamus.postimees.ee/1785081/rein-veidemann-laulev-revolutsioon> – 25. juuni 2015).

BOOK REVIEWS

Contemporary Research of Traditional Figurative Speech

Phraseologie und Parömiologie. Series editors Wolfgang Eismann, Peter Grzybek, Wolfgang Mieder. Schneider Verlag Hohengehren. 1999–until today.

Claudia Aurich. *Proverb Structure in the History of English: Stability and Change. A Corpus-Based Study*. *Phraseologie und Parömiologie* 26. Edited by Wolfgang Eismann, Peter Grzybek, Wolfgang Mieder. Schneider Verlag Hohengehren: Baltmannsweiler. 2012. 314 pp.

Urška Valenčič Arh. “*Ein Prinz auf der Erbse*”. *Phraseologie und Übersetzung. Am Beispiel der Kinder- und Jugendliteratur von Christine Nöstlinger im Deutschen und Slowenischen*. *Phraseologie und Parömiologie*. Band 30. Edited by Wolfgang Eismann, Peter Grzybek, Wolfgang Mieder. Schneider Verlag GmbH. 2014. 317 pp.

Overviews by Anneli Baran.

Nonviolence Loves Freedom

Guntis Šmidchens. *The Power of Song. Nonviolent National Culture in the Baltic Singing Revolution. New Directions in Scandinavian Studies*. Seattle and London: University of Washington Press. Copenhagen: Museum Tusulanum Press. 416 pp.

An overview by Taive Särg.